

A photograph of two male mechanics in a workshop. They are wearing red and white work gloves and are focused on working on the engine of a car with its hood open. One mechanic is holding a flashlight, illuminating the engine components. The background shows a typical garage environment with blue equipment.

KOESTER DE VAK- VAARDIG- HEID!

BREED OF SPECIALISTISCH: RELEVANTIE VAN VAKMANSCHAP IN HET MBO

VAKMANSCHAP IS EEN BEGRIP DAT VELEN ALS MUZIEK IN DE OREN KLINT. MAAR WAT IS VAKMANSCHAP EIGENLIJK? IS HET TE METEN EN WELKE IMPLICATIES HEEFT DAT VOOR DE INRICHTING VAN HET MBO? IN GESPREK MET MARIEKE BUISMAN, ALS ONDERZOEKER VAN HET KOHNSTAMM INSTITUUT BETROKKEN BIJ EEN GROOTSCHALIG NET AFGEROND NRO-ONDERZOEK NAAR DE TOEKOMST VAN VAKMANSCHAP.

‘Hoe richt je het beroepsonderwijs zó in, dat studenten wendbaar en weerbaar zijn; nu, maar ook op de arbeidsmarkt van de toekomst?’ Ziehier de onderliggende vraag van een drie jaar durende studie naar de toekomst van vakmanschap. Een vraag, die voortkomt uit het programma beleidsgericht onderzoek van het NRO en daarmee aanbevelingen voor beleid en de onderwijspraktijk wil genereren. “Het is lastig te voorspellen hoe beroepen en banen er over 20 jaar uit zullen zien”, licht Buisman toe. “Kun je daar als beroepsonderwijs wel op anticiperen? In alle onderwijssoorten, zo ook steeds vaker in het mbo, wordt de discussie gevoerd over 21ste-eeuwse vaardigheden: brede vaardigheden als zelfsturend vermogen, kritisch denken, probleemoplossend vermogen en creativiteit. Wij wilden onderzoeken aan wat voor vaardigheden behoefte is. Dat hebben we gedaan door een heel duidelijke link te leggen met de arbeidsmarkt en door te kijken met wat voor type vakmanschap je een baan vindt en houdt.”

HOOFD- EN HANDWERK

“Het definiëren van vakmanschap en het opstellen van een typologie was een behoorlijke

worsteling”, stelt Buisman. “Gegevens over opleidingen kun je niet makkelijk koppelen aan waar mensen terecht komen op de arbeidsmarkt, omdat je niet weet welke specifieke beroepsopleiding ze hebben gevolgd. Daarom hebben we gekeken naar taken die mensen uitvoeren op het werk en of leerlingen van een bepaalde opleiding in een brede waaier aan beroepen terecht komen of juist in een specifieke set van beroepen. In het laatste geval mag je verwachten dat je specialistisch bent opgeleid. Ook keken we naar de mate waarin mensen complexe taken op het werk uitvoeren: autonomie, aandacht en variatie in werkzaamheden.” Volgens de literatuur heeft het begrip vakmanschap een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Vakmanschap kent een aantal beroeps-specifieke kenmerken, zoals de combinatie van hoofd- en handwerk, werk met een bepaalde moeilijkheidsgraad waar scholing voor nodig is. Naast vakkennis zijn algemene vaardigheden als probleemoplossend vermogen, samenwerken en in- en overzicht essentieel. Je wordt niet zomaar vakman of vakvrouw. Er zijn jaren ervaring voor nodig om goed te worden in wat je doet. Vakmanschap omvat ook sectorgebonden kenmerken. Waar de technische sector bij-

TOELICHTING OP HET ONDERZOEK

Op verzoek van het NRO heeft een consortium bestaande uit onderzoekers van ROA, AMCIS, Kohnstamm Instituut en ecbo gedurende drie jaar onderzoek uitgevoerd naar de toekomst van vakmanschap in het beroepsonderwijs. Marieke Buisman van het Kohnstamm Instituut schreef samen met projectleider Rolf van der Velden (ROA) een brochure¹ die de 13 publicaties die het project opleverde, samenvat. De onderzoekers onderscheidden drie soorten vakmanschap aan de hand van twee dimensies: autonomie en specialisatie. Vervolgens keken ze naar de perspectieven van de verschillende soorten vakmanschap op de arbeidsmarkt. Ze betrokken daarbij zowel effecten op de entree op de arbeidsmarkt als effecten later in de loopbaan. Daarnaast onderzochten ze wat veranderingen in de beroepenstructuur – zoals de toe- en afname van bepaalde beroepen – voor mbo-opgeleiden betekenen. Ook de gevolgen van de manier waarop het mbo is ingericht op arbeidsmarktchansen, komen in de studie aan bod, alsmede vakmanschap in een internationale vergelijking. Tot slot is de vraag naar het toekomstperspectief van de verschillende soorten vakmanschap en de betekenis daarvan voor de inrichting van het mbo voorgelegd aan een panel van vertegenwoordigers uit het onderwijsveld, het bedrijfsleven, en de wereld van beleid en onderzoek. Voor alle publicaties zie: <https://www.nro.nl/kb/405-15-400-ontwikkeling-van-vakmanschap-in-het-beroepsonderwijs/>

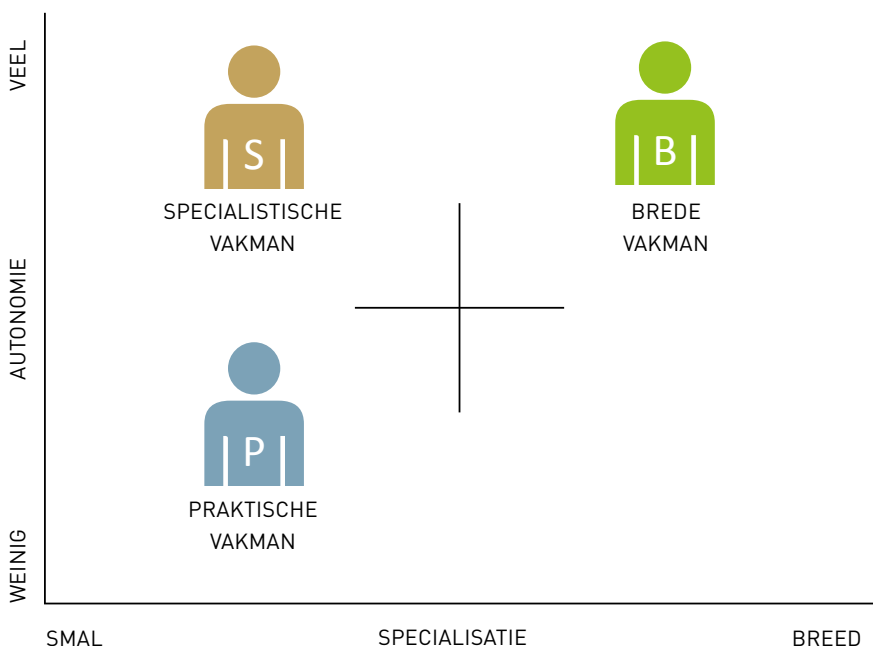
¹ Buisman, M. & Velden, R. van der (2017). *De toekomst van vakmanschap*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Marieke Buisman

Onderzoeker Kohnstamm
Instituut

voorbeeld gevoel voor materialen en technisch inzicht benadrukt, geldt in de dienstverlenende sector een nadruk op sociale vaardigheden. En er zijn persoonsgebonden kenmerken die een link vertonen met vakmanschap, zoals hoge kwaliteit, bevoegdheid en motivatie. “Zaken als trots en arbeidsethos zijn niet makkelijk te vangen, te meten en te koppelen aan arbeidsmarktgegevens. We konden wel goed kijken naar de mate van autonomie in de uitvoering van het werk. Een belangrijk deel van vakmanschap is dat je een zelfstandig beroepsbeoefenaar bent en eigenaar van je eigen werk. Aan de hand van de dimensie ‘mate van autonomie, aandacht en variatie’ en de dimensie ‘mate van specialisatie (smal-breed)’ is in een kwadrantvorm een typologie van vakmanschap opgesteld, waarbij één kwadrant, namelijk ‘weinig autonomie en breed opgeleid’ niet wordt opgevat als vakmanschap. Gebaseerd op inhoudelijke kenmerken van beroepen staan de andere kwadranten voor breed vakmanschap, specialistisch vakmanschap en praktisch vakmanschap. Alle drie deze typen vakmanschap zijn terug te vinden in het mbo; de eerste twee vaker – maar niet uitsluitend – op de hogere niveaus 3 en 4, het laatste op de lagere niveaus.

BETERE ENTREE

“De positie van de vakmensen op vooral de lagere niveaus staat steeds meer onder druk. Dat past in trends als de polarisatie van de arbeidsmarkt. De werkgelegenheid voor de hoogst- en de laagstbetaalde beroepen is toegenomen. Die van de middenberoepen is daarbij achtergebleven.² De werkgelegenheid is het meest gegroeid in beroepen die een hoog niveau van probleemoplossend vermogen vragen. De vooruitzichten voor praktische vakmensen zijn minder rooskleurig. Praktische vakmensen vinden makkelijk een baan als ze net afgestudeerd zijn. Hun praktische vaardigheden worden dan beloond. Maar doorgroeien is lastig, en ze blijven vaak werken in minder aantrekkelijke banen met een lager salaris. De opwaartse mobiliteit is laag en dat maakt ze kwetsbaar, zeker wanneer hun baan verdwijnt. Het is dan de vraag of je voldoende algemene vaardigheden hebt om je te kunnen om- en bijscholen”, zegt Buisman. De baankansen van specialistische en praktische vakmensen aan het begin van hun loopbaan zijn groot. Specialistische vak-

² Zie bijvoorbeeld eerdere verschenen rapporten *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025* (SCP, 2015), *Mens en technologie: samen aan het werk* (SER, 2016) en recentelijk *De val van de middenklasse?* (WRR, 2017).

mensen hebben daarbij ook een hoge beroepsstatus. Brede vakmensen hebben een vergelijkbaar hoge beroepsstatus, maar hebben wat meer moeite om een baan te vinden. Buisman: “De conclusie luidt dat smaller opgeleide vakmensen een betere entree hebben op de arbeidsmarkt. Ze hebben een grotere kans op werk. Die kans neemt af in de loop van hun carrière, maar op geen enkel moment in de loopbaan is die kans kleiner dan die van breed opgeleide mbo’ers.”

“Verrassend, maar tegelijkertijd ook wel logisch, is de uitkomst dat mbo-opgeleiden heel veel voordeel hebben van het feit dat ze beroepsspecifiek zijn opgeleid”, vervolgt ze. “Die uitkomst was tegen de verwachting in, omdat in het mbo de vraag leeft: moeten we niet breder opleiden en meer aandacht besteden aan 21ste-eeuwse vaardigheden? Als je niet zo goed weet waarvoor je opleidt, is het een logische gedachte dat je flexibeler bent met een brede opleiding op zak. Van specialistisch opgeleiden wordt gedacht dat ze door hun specifieke vaardigheden op den duur minder flexibel zijn. Aan de andere kant stelt men dat de specialistische kennis als beroepsbasis juist nodig is om het vak te helpen ontwikkelen en nieuwe banen oplevert. Dus als je vindt dat het mbo breder moet opleiden, gooi dan niet het kind met het badwater weg”, concludeert Buisman. “Hou oog voor de beroepsskills, want die zijn relevant. Nu, de afgelopen 20 jaar en dat gaat ook in de toekomst niet zo gauw veranderen.”

SCHAAP MET VIJF POTEN

De discussie over breed en smal is geen makkelijke. Waar begint smal en wanneer spreek je van breed? Daar komt bij, dat breed en smal in verschillende contexten iets anders betekenen. Met ‘breed vakmanschap’ wordt bijvoorbeeld een opleiding elektrotechniek bedoeld, waarmee je in veel vakken terechtkunt. Een opleiding voor technisch hoogspanningsmedewerker is een voorbeeld van ‘smal vakmanschap’. In beleidsnota’s als ‘Focus op Vakmanschap’ of ‘Ruim baan voor Vakmanschap’ is vakmanschap nauwelijks gedefinieerd en leek het eerder om veralgemenisering van de opleidingen te gaan. Of wordt de term gebruikt omdat die warme gevoelens oproept en geassocieerd wordt met herwaardering van beroepsonderwijs. Maar aan de andere kant gaan de eisen voor taal en

rekenen omhoog. Buisman: “Daarin is het beleid niet eenduidig, want allebei doen lukt niet zómaar; dan wil je een schaap met vijf poten. Er zijn studenten die het reken- en taalniveau niet halen. En tegelijkertijd stroomt een derde van de studenten door naar het hoger onderwijs. Zij moeten genoeg algemene bagage meekrijgen om daar succesvol te kunnen zijn.” En waar scholen soms aangeven hun niveau 2-opleidingen breed te willen inrichten is het de vraag of dat een gevolg is van veranderende vraag op de arbeidsmarkt of dat het eerder te maken heeft met organiseerbaarheid van de opleiding. Buisman: “Bedrijven geven in ieder geval aan dat ze behoefte hebben aan praktische vakmensen. Er is werk op dat niveau.”

“Kijk je over de landsgrenzen heen naar vakmanschap, dan zijn er opvallend genoeg niet zoveel stelselverschillen zien. In Duitsland staat goed beroepsonderwijs gelijk aan specialistisch vakmanschap. In Frankrijk ligt de nadruk op breed vakmanschap. Maar of iemand nou opgeleid is in het ene of het andere systeem, de kans op werk van mbo'ers ten opzichte van algemeen opgeleiden verschilt gedurende de levensloop niet wezenlijk tussen landen met een sterker of zwakker ontwikkeld systeem. In landen waar het beroepsonderwijs schools georganiseerd is, is het effect van generieke vaardigheden als taal en rekenen en probleemoplossend vermogen voor het salaris op elk moment in de loopbaan nagenoeg even belangrijk. Dat is bijvoorbeeld het geval in landen als Frankrijk, Zweden en Finland. En dat impliceert dat generieke en specifieke vaardigheden tegelijk ontwikkeld worden. Wanneer er sprake is van een duaal systeem zoals in Duitsland, Denemarken en Nederland, neemt het belang van generieke vaardigheden toe met leeftijd en is het effect ervan bij de start van de loopbaan heel klein. Dat wijst op een *trade-off* in het leren van generieke en specifieke vaardigheden: tijd besteed aan verbreding kun je niet ook aan verdieping besteden. In deze landen slaagt men er kennelijk minder goed in om de generieke vaardigheden die later in de loopbaan nodig zijn te ontwikkelen.”

ONVERMINDERD RELEVANT

“Een opbrengst van het onderzoek is natuurlijk de typologie van vakmanschap, waardoor je

groepen kunt onderscheiden en relateren aan arbeidsmarktpositie”, zegt Buisman. “En wat ik ook een mooie uitkomst vind is, dat specialistische vakopleidingen onverminderd relevant zijn. Dat is heel positief.” Voor 3FM werd ze gevraagd een *soundbite* te leveren bij wijze van een advies aan een vmbo'er: ‘Laat je niet afschrikken door negatieve verhalen over het mbo. Als je een vak wilt leren, ga er dan voor! De kans dat je met een mbo-opleiding een leuke baan vindt met een goed salaris is groot’. “Dat geldt ook voor mensen die een mbo niveau 1- of 2-opleiding gaan doen. Het werk is er. Voor die groep moeten we wel meer nadenken over hoe we kunnen zorgen dat zij zich kunnen scholen gedurende hun carrière. Bijvoorbeeld aan de hand van modules die aansluiten bij de leerbehoefte van dat moment, in plaats van een nog langere algemene opleiding. In een systeem waarin je makkelijker heen en weer kan switchen tussen leren en werk.” “Vanuit lopend onderzoek naar negatieve leerervaringen”, voegt ze toe: “Mensen vinden het vaak lastig om leren te verbinden met concrete levens-

doelen. Om de link te leggen tussen dat iets wat je leert, nuttig kan zijn voor het uitvoeren van je werk. Dus je moet mensen helpen om dat te verhelderen en een manier van leren vinden die aansluit bij de behoefte en belevingswereld.”

Een slotboodschap? “Vanuit arbeidsmarkt-kansen geredeneerd hoef je als mbo dus geen keuze te maken voor een bepaald type vakmanschap. De discussie gaat nu vooral tussen breed opgeleide of specialistisch opgeleide vakmensen. De specialistisch opgeleide vakmensen hebben op alle fronten een streepje voor. Dus: laat de brede focus niet ten koste gaan van meer praktijkgerichte vaardigheden, die nodig zijn om vakmanschap te kunnen ontwikkelen. Bemoeidigend is ook, dat zowel vertegenwoordigers van bedrijfsleven als onderwijs van mening zijn dat er nog een slag te maken is, als het gaat om integratie van algemene vaardigheden binnen specifieke vakken en de beroepscontext.”

“De kans dat je met een mbo-opleiding een leuke baan vindt met een goed salaris is groot.”